

HAZAR DENİZİ'NİN HUKUKİ STATÜSÜ

Makale Gönderim Tarihi: 24.10.2019 Yayına Kabul Tarihi: 01.04.2020

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 11, Sayı 21, 2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Firdes Şeyda

KAHRAMAN

Doktor Öğretim Üyesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Türkiye
fkahraman@karatekin.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-6169-
9420

Ali Samir MERDAN

Doktor Öğretim Üyesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Türkiye
samirmardanov@karatekin.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-0699-
0549

ÖZ Hazar Denizi, altında bulunan petrol ve doğalgaz kaynakları ile mevcut stratejik konumundan dolayı hem küresel hem de bölgesel güçlerin ilgisine odak teşkil eden jeopolitik bir önem arz etmektedir. 1991'den önce sadece Sovyetler Birliği ile İran'ın kontrolünde bulunan Hazar Denizi, 1991'de Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın da kıyıdaş olmasıyla beş devletin ortak kullanımına açıldığından burada güç mücadeleleri yaşanmaya başlamıştır. Güç mücadelelerin başlamasıyla birlikte Hazar Denizi'nin paylaşım sorunu da ortaya çıkmıştır. Hukuki statüsü ve ne şekilde bölüneceği belirlenemediğinden Hazar Denizi'nin paylaşım sorunu 2018'e kadar devam etmiştir. 2018 yılına kadar özellikle hukuki statüsünün belirlenememesi, Hazar Denizi'ndeki mevcut enerji kaynaklarına yeterli şekilde ulaşıp uluslararası pazarlara arzının istenilen şekilde sağlanmasına engel teşkil etmiştir. 2018'de ise kıyıdaş beş devlet tarafından Hazar Denizi Sözleşmesi imzalanarak denizin hukuki statüsü belirlenmiştir. Bu makalede, bölge devletlerinin tezleri de göz önüne alınarak Hazar Denizi'nin uluslararası hukuk çerçevesinde göl mü, deniz mi yoksa özel bir su havzası mı olduğu değerlendirilecek ve 2018'de imzalanan Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, Göl, Deniz*

JEL Kodu: K33, F53, F59

Alanı: *Uluslararası İlişkiler*

Türü: *Derleme*

DOI: 10.36543/kauibfd.2020.020

Atıfta bulunmak için: Kahraman, F. Ş., Merdan, A. S. (2020). Hazar Denizi'nin hukuki statüsü. *KAÜİBFD*, 11(21), 434-468.

LEGAL STATUS OF CASPIAN SEA

Article Submission Date: 24.10.2019 Accepted Date: 01.04.2020

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 11, Issue 21, 2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Firdes Şeyda

KAHRAMAN

Assist. Prof. Dr.
Cankiri Karatekin University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Turkey

fkahraman@karatekin.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6169-9420

Ali Samir MERDAN

Assist. Prof. Dr.
Cankiri Karatekin University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Turkey

samirmardanov@karatekin.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0699-0549

ABSTRACT | The Caspian Sea has a geopolitical importance that focuses on the interest of both global and regional powers due to its oil and gas resources and its current strategic position. The Caspian Sea, which was only under the control of the Soviet Union and Iran before 1991, was opened to the common use of the five states- Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan being a riparian state after the dissolution of the Soviet Union and power struggles began to take place there. The problem of sharing of the Caspian Sea arose with the start of power struggles. Since the legal status of the Caspian Sea could not be determined, the problem of the definition of national borders on the Caspian Sea has continued until 2018. In particular, the lack of legal status until 2018 prevented the existing energy resources in the Caspian Sea from being supplied adequately and supplying to international markets in the desired manner. In 2018, the Caspian Sea Convention was signed by five littoral states and the legal status of the sea was determined. In this article, taking into consideration the theses of the states of the region, it will be evaluated that whether the Caspian Sea is a lake, a sea or a special water basin within the framework of international law and the Convention on the Legal Status of the Caspian Sea signed in 2018 will be examined.

Keywords: Convention on the Legal Status of the Caspian Sea, Lake, Sea

Jel codes: : K33, F53, F59

Scope: International Relations

Type: Review

Cite this Paper: Kahraman, F. Ş., Merdan, A. S. (2020). legal status of Caspian Sea. *KAUJEASF*, 11(21), 434-468.

1. GİRİŞ

Asya ile Avrupa arasında stratejik bir kavşakta konuşlanmış olan Hazar Denizi'nin önemi (Buradaki "Deniz" ifadesi, hukuki bir ifade olmayıp sadece tarihî kullanımı yansıtmaktadır.), bilinen enerji kaynakları rezervlerine ilaveten yeni rezervlerin de keşfedilmesinin ardından jeopolitik açıdan önemi daha da artmıştır. 20. yüzyılın başlarında Sovyetler Birliği'nin en önemli petrol ve doğalgaz üretim merkezi olan Hazar Denizi, 20. yüzyılın yarısına kadar bu özelliğini korumuş ancak Sibirya bölgesinde zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının keşfedilmesiyle ikinci planda kalmıştı.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle birlikte Hazar Denizi'ne kıyısı olan devlet sayısı ikiden beşe yükselmiştir. Kıyıdaş devlet sayısının ikiden beşe yükselmesi, Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün uluslararası bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Bağımsızlıklarını kazanan bu devletler, ekonomilerini yeniden inşa ederken zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip Hazar Denizi'ne umutla bakmaktadırlar. Bu devletler Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün ulusal sektörlere ayrılarak her bir kıyı devletinin münhasır yetkilere sahip olacağı egemenlik alanlarına bölünmesi gerektiğini ileri sürmüşler ve bu bağlamda Hazar Denizi'nin bir "göl" ya da "deniz" olarak değerlendirilebileceği görüşünü savunmuşlardır. Diğer yandan Hazar Denizi'nin ve Kafkasya ile Orta Asya bölgesinin kendi kontrolünden çıkmasını istemeyen, deniz vesilesi ile bölgeye Amerika Birleşik Devletleri (ABD) önderliğindeki Batılı devletlerin nüfuzunun yayılmasını engellemeye çalışan Rusya Federasyonu (RF) ise ortak egemenlik tezini ileri sürerek Hazar Denizi'nin bir "göl" ya da "özel bir su havzası" olduğunu iddia etmiştir. İran da Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda RF ile aynı görüşü paylaşmıştır.

1991'den önce Çarlık Rusya'sı/Sovyetler Birliği ile İran arasında Hazar Denizi'ne ilişkin çeşitli antlaşmalar yapılmıştı. Ancak bu antlaşmaların hiçbirinde Hazar Denizi'nin hukuki statüsü ele alınmamış; sadece kıyıdaş iki devletin, Hazar Denizi'nde sahip olacağı seyrüsefer ve balıkçılık hakları düzenlemişti. Dolayısıyla geçmişte yapılan antlaşmalarla Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorununu çözmek mümkün olmamıştı. Bu yüzden tarafların Hazar Denizi'ne ilişkin tarihî uygulamaları önem kazanmıştı. Tarihî uygulamalara bakıldığında ise iki kıyıdaş devletin, Hazar Denizi'ne bir "göl" muamelesi yaptığı ve ayrıca Sovyetler Birliği'nin 1970'li yıllarda sahip olduğu deniz alanını kıyıdaş Sovyet Cumhuriyetleri arasında sektörlere böldüğü bilinen bir gerçektir.

1991-2018 döneminde Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin bir belirsizlik ile karşı karşıya kalındı. Uzun zamandır devam eden anlaşmazlığın merkezinde, Hazar Denizi'nin bir "deniz", "göl", ikisinin bir birleşimi veya kendine özgü olarak da ifade edilen "sui generis" bir deniz alanı olduğuna ilişkin iddiaların hangisinin uygulanacağı bulunmaktaydı. Bu belirlemenin yapılması, Hazar Denizi'nin hukuki rejiminde farklı sonuçlara yol açacaktı. Hazar Denizi bir "deniz" olarak kabul edildiği takdirde, deniz alanlarının hukuki statüsünü düzenleyen uluslararası sözleşme hükümleri geçerli olacaktı. Hazar Denizi'nin bir göl olarak kabulü durumunda ise kıyıdaş devletler, deniz alanını ve kaynaklarını çok taraflı bir antlaşma ile uygun gördükleri şekilde paylaşacaklardı. İran ve RF, Hazar Denizi'nin bir "göl" olduğunu iddia ettilerse de diğer üç devletten hiçbiri bu görüşü desteklemedi. Görülmektedir ki kıyıdaş devletler arasındaki uyuşmazlıklar, hangi devletin neye sahip olacağından ve deniz yatağının ne şekilde sınırlandırılacağından kaynaklanmaktaydı. Kıyıdaş devletler, Hazar Denizi'nde uygun bir hukuki rejim kurmanın karmaşıklığı konusundaki ihtilafları çözmede çok taraflı bir sözleşmenin en iyi çözüm yolu olacağı konusunda mutabık kaldılar ve çalışmalar sonucunda 12 Ağustos 2018 tarihinde Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'yi (Hazar Denizi Sözleşmesi) kabul ettiler.

Hazar Denizi Sözleşmesi deniz yüzeyi, deniz alanı, deniz yatağı ve toprak altının hukuki rejimini düzenlemenin yanı sıra Hazar Denizi'nde bulunan kaynaklara ilişkin tüm hakları söz konusu denize kıyısı olan beş devlete tanımıştır. Sözleşmede ayrıca Hazar Denizi'nin toprak altının işletilmesi, balıkçılık faaliyetleri, seyrüsefer serbestisi, açık denize geçiş, biyolojik çeşitliliğin korunması, taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, kaynakların paylaşımı ve askerî dengenin korunmasına ilişkin hükümler yer almıştır.

Bu çalışmada, öncelikle Hazar Denizi'ndeki doğal kaynakların değeri ve Hazar Denizi ile Kafkasya ve Orta Asya'nın küresel ve bölgesel güçler için önemine değinilecek olup ardından Hazar Denizi'ne ilişkin Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci öncesinde yapılan antlaşmalar gözden geçirilecektir. Daha sonra da 1991-2018 döneminde Hazar Denizi'nin hukuki durumu ve kıyıdaş devletlerin Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne dair tezleri ele alınarak Hazar'ın "deniz", "göl" ya da "özel bir su havzası" olarak değerlendirilmesinin yarattığı sonuçlar irdelenecektir. Nihayetinde Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin 12 Ağustos 2018 tarihinde imzalanan Hazar Denizi Sözleşmesi'nin hükümleri incelenecektir.

2. HAZAR DENİZİ'NİN JEOPOLİTİĞİ

Hazar Denizi, yaklaşık 371.000 kilometrekarelik bir alan kapsayan, başka denizler ve okyanuslar ile nehir ya da kanal şebekesi dışında herhangi bir doğal bağlantısı olmayan bir tuzlu su kütesidir. Don ve Volga nehirlerinin kollarına açılan kanallar vasıtasıyla Karadeniz ile Baltık Denizi'ne bağlantı sağlanmıştır. Hazar Denizi'nin kıyıları kuzeyden güneye yaklaşık 1.200 kilometre uzunluğundadır, genişliği ise doğudan batıya 210 kilometre ile 490 kilometre arasında değişmektedir (Çolakoğlu, 1998, s. 107).

Hazar Denizi, mevcut doğal kaynakları bakımından oldukça zengindir. Bölge için balıkçılık önemli bir gelir kaynağıdır. Dünyadaki siyah havyar ihtiyacının büyük bir bölümü bu bölgeden karşılanmaktadır (Bilici, 1998, s. 43). Fakat Hazar Denizi'nin asıl önemi mevcut petrol ve doğalgaz rezervi ile ortaya çıkmıştır. Gelecek yıllarda Hazar Denizi, Asya ve Avrupa'nın en önemli petrol ve doğalgaz kaynaklarından birisi hâline gelecektir (Clawson, 1997-98, s. 17). Hazar Denizi'nde tahminen 200 milyar varillik petrol ile 10 milyar metreköplük doğalgaz rezervleri olduğu düşünülmektedir ki bu miktar dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 16'sına ve doğalgaz rezervlerinin de yaklaşık % 9'una tekabül etmektedir (Efegil & Özsvağ, 2013, ss. 46-48).

En büyük ve en verimli petrol ve doğalgaz yatakları, Hazar Denizi'nin güneyinde 200.000 kilometrekarelik bir alanda, özellikle de Azerbaycan'ın Apşeron yarımadasından Türkmenistan'daki Per-Balkhan bölgesi arasındaki dar bir şerit üzerinde bulunmaktadır (Croissant & Croissant, 1996-97, s. 24). RF, Sibirya bölgesinde başta doğalgaz olmak üzere zengin enerji kaynağı yataklarına sahip olduğundan enerji rezervlerini geliştirememiştir. Hazar Denizi'nde bulunan enerji rezerv değerinin belirlenebilmesi için de daha fazla araştırma yapması gerekmektedir. Bu bakımdan Hazar Denizi'ndeki enerji kaynakları konusunda RF nispeten zayıf kalmıştır. Ekonomisi doğalgaz üretimine bağlı olan Türkmenistan ise petrol yataklarına ilişkin araştırmalarını en az Hazar Denizi kıyısında yapmıştır. Kıyı devletleri arasında en büyük petrol rezervine sahip olan devlet ise İran'dır. Fakat İran, RF gibi Hazar Denizi kıyısındaki petrol yataklarının işletilmesinde acele etmemiştir. Çünkü bu petrol yatakları Hazar Denizi'nin derin kısmında olması, İran'ın da petrol çıkarma işlemini geciktirmiştir (Gökay, 1998, ss. 52-53).

1991’de RF, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan Hazar Denizi’nin önemi artmaya başlamıştır. Daha önce yabancı şirketlere kapalı olan Hazar Denizi, 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Batılı petrol şirketlerine açılmıştır. Başta Amerikan petrol şirketleri Amoco, Pennzoil, Unocal ve Exxon olmak üzere İngiliz petrol şirketleri British Petroleum (BP) ve Ramco, Japon petrol şirketi Itochu ve Suudi petrol şirketi Delta Nimir; Hazar Denizi’nde yatırım yarışına girmişlerdir (Bölükbaşı, 1999, ss. 220-221). Hazar Denizi ayrıca, Asya ile Avrupa arasında stratejik bir konumda bulunması nedeniyle de önemini artırmıştır (Gökay, 1998, s. 49). Bu bağlamda Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra zengin enerji kaynakları ve stratejik konumu Hazar Denizi’ni küresel ve bölgesel güçler olan ABD, RF, İran ve Türkiye arasındaki jeopolitik çekişmenin odağı hâline getirmiştir. Bu aktörler, Hazar Denizi’ndeki petrol ve doğalgaz kaynaklarından pay almayı, bu kaynakları dünya enerji piyasasına kazandırmayı ve bölgedeki nüfuzunu artırmayı amaçlamışlardır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Orta Asya ile Kafkasya bölgesine İran, hem umutla hem de korkuyla yaklaşmıştır. Zira İran, bir yandan Orta Asya ve Kafkasya’da oluşan güç boşluğunu doldurma arzusuyla bölge devletlerine nüfuzunu yayarken diğer yandan Azerbaycan’da yaşanan gelişmelerin kendi ülkesi sınırlarında yaşayan Azerbaycan Türklerinin ayrılıkçı duygularını tetiklemesine sebep olmasından korkmuştur. Bu bağlamda İran’ın bölge ile ilgili politikası, nüfuzunu yayarken ulusal güvenliği ve toprak bütünlüğünü korumak arasında denge kurmaya yönelik olarak şekillenmiştir.

Kafkasya ve Orta Asya devletleriyle tarihî, kültürel, dinî ve dil bağlarından dolayı Türkiye, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra kendisini bu bölgenin potansiyel lideri olarak görmüştür. Ayrıca başta ABD olmak üzere Batılı devletler de bölgede RF ve İran nüfuzunun kırılması ve bölgenin Batı’yla yakınlaşabilmesi açısından Türkiye’yi Orta Asya devletleri için bir model olarak sunmuşlardır. Burada Azerbaycan, Türkiye’nin Orta Asya’yla ilişkileri bakımından bir köprü durumunda olduğundan Türkiye’nin jeopolitik hedefleri açısından ayrı bir öneme sahip olmuştur.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra RF de İran ve Türkiye gibi Kafkasya ve Orta Asya bölgesini çok önemli bir jeopolitik alan olarak görmüştür. RF, Ortadoğu ile arasında stratejik bir kara köprüsü olma özelliği taşıyan bu bölgeyi çok

önemsemiş ve yüzyıllardır süregelen nüfuzunu devam ettirmeye çalışmıştır. Kendi nüfuz alanı olarak gördüğü bu bölgeye “Yakın Çevre” politikasını uygulamaya başlayan RF (Croissant & Croissant, 1996-97, ss. 25-26), kendisini bu bölgedeki barış ve istikrarın tek garantörü olarak görmüştür.

Orta Asya ile Kafkasya'nın jeopolitik konumunu dikkate alan ve bölge devletlerini Batı'nın güvenlik sistemine dâhil edip dengeleri koruyarak onların bağımsızlıklarını güçlendirmek amacı taşıyan ABD'nin bölge için uyguladığı güvenlik politikalarının da stratejik önemi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), bölge devletleriyle geliştirilen ilişkilerde önemli aktörler olmuştur (Yavuz, 2000, s. 76-77). Ayrıca Orta Asya ve Kafkasya'da bulunan petrol ve doğalgaz kaynaklarının doğu-batı boru hatları çerçevesinde Batı'daki pazarlara arzı ve bölgede mevcut olan sorunların barışçıl yollarla çözüme ulaşması ABD'nin bu bölgeye dair temel güvenlik politikasını oluşturmuştur.

Bölgeye ABD önderliğindeki Batılı yatırımcıların girmesi, bölge devletlerini ve özellikle de Azerbaycan'ın ABD'nin siyasi ve ekonomik bakımdan etkisi altına girmesi anlamına gelmiştir. Bu bağlamda RF, Azerbaycan'ın 1994'te Batılı petrol şirketlerinin oluşturduğu bir konsorsiyumla “Asrın Anlaşması”nı imzalaması üzerine Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne dair sorunu sürekli gündemde tutmaya çalışarak Hazar Denizi'nin doğal kaynaklarının diğer kıyıdaş devletlerin izni olmadan tek bir kıyıdaş devlet tarafından işletilemeyeceğini iddia etmiştir (Çolakoğlu, 1998, s. 108). Böylece 1994'ten itibaren Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesi konusu, uluslararası bir sorun hâline gelmiştir.

3. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASINA KADAR OLAN DÖNEMDE HAZAR DENİZİ'NİN HUKUKİ DURUMU

Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar Hazar Denizi'ne kıyıdaş olan Çarlık Rusya'sı/Sovyetler Birliği ile İran arasında Hazar Denizi'ne ilişkin olarak beş adet ikili antlaşma yapılmıştır. Bunlar; 12 Ekim 1813 tarihli Gülistan Barış Antlaşması, 10 Şubat 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması, 26 Şubat 1921 tarihli Moskova Dostluk Antlaşması, 27 Ağustos 1935 tarihli Kuruluş, Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması ve 25 Mart 1940 tarihli Tahran Antlaşması'dır.

12 Ekim 1813 tarihli Gülistan Barış Antlaşması: Bu antlaşmaya göre İran'ın askerî donanması Hazar Denizi'nde kullanılmayacaktır (Özdal, 2012, s. 206).

10 Şubat 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması: Antlaşmanın 4. maddesine göre Çarlık Rusya'sı ile İran arasındaki sınırın Hazar Denizi'nde sona erdiği ifade edilmekte; 8. maddesinde de Hazar Denizi'nde sadece Çarlık Rusya'sının savaş gemisi bulundurma hakkı bulunduğunu vurgulanmaktadır (Çolakoğlu, 1998, s. 108).

26 Şubat 1921 tarihli Moskova Dostluk Antlaşması: Antlaşmanın 11. maddesiyle Hazar Denizi'nde İran'ın savaş gemisi bulundurma hakkını engelleyen Türkmençay Antlaşması yürürlükten kaldırılarak deniz üzerinde bütün Sovyet ve İran gemilerinin seyrüsefer hakkına sahip oldukları belirtilmiştir. Ancak antlaşmada her iki devletin Hazar Denizi üzerindeki egemenlik hakları konusunda bir hüküm yer almamıştır (Çolakoğlu, 1998, s. 108).

27 Ağustos 1935 tarihli Kuruluş, Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması: Antlaşmada her iki tarafın da Hazar Denizi'nde seyrüsefer hakkına sahip olduğu tekrarlanmıştır. Ayrıca bu antlaşmayla on millik balıkçılık bölgesi kurulmuş, ancak resmî sınır hükmüne yer verilmemiştir. Antlaşmaya ilişkin nota teatisinde Hazar Denizi'nden, bir "Sovyetler Birliği-İran Denizi" olarak söz edilmiştir (Çolakoğlu, 1998, s. 109).

25 Mart 1940 tarihli Tahran Antlaşması: Bu antlaşma da seyrüsefer serbestisi ile 1935 tarihli antlaşmada yer alan balıkçılık hakları tekrarlanmıştır. Antlaşmada, Hazar Denizi'nin on millik su alanındaki balıkçılık haklarının kıyıdaş devletlerin bayrağını taşıyan gemilere ait olduğu belirtilmiştir (Çolakoğlu, 1998, s. 109).

Söz konusu antlaşmalar hiçbir zaman feshedilmemiştir. Bundan dolayı da RF, bu antlaşmaların imzalanacak olan yeni bir antlaşmaya kadar uygulanabilir olduğu konusunda ısrar etmiştir. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan bu antlaşmaları imzalamamış olsalar da Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kuran 1991 Alma-Ata Deklarasyonu, Sovyetler Birliği ve eski Sovyet cumhuriyetlerince imzalanmış olan bütün antlaşmaların geçerli olduğunu belirten bir hüküm içermiştir. 1991 Alma-Ata Deklarasyonu'ndaki bu hüküm, Sovyetler Birliği ile İran arasında yapılan 26 Şubat 1921 tarihli Moskova Dostluk

Antlaşması, 27 Ağustos 1935 tarihli Kuruluş, Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması ve 25 Mart 1940 tarihli Tahran Antlaşması'nı geçerli kılmıştır. Ancak söz konusu antlaşmalar, Hazar Denizi'nde seyrüsefer ve balıkçılıkla ilgili konuları düzenlemiş olmasına rağmen Sovyetler Birliği ile İran arasında, ne sınırı belirleyen ne de ortak kullanıma dair herhangi bir hüküm içermemiştir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği ile İran arasında yapılmış olan antlaşmalar değerlendirildiğinde, Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü belirlemek mümkün olmamıştır. Dolayısıyla Hazar Denizi'ne kıyıdaş devletlerin 2018'e kadar Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusundaki görüşleri ve yapmış olduğu uygulamalar büyük önem taşımıştır.

4. 1991-2018 DÖNEMİNDE HAZAR DENİZİ'NİN HUKUKİ DURUMU

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Hazar Denizi'nin hukuki statüsü tartışma konusu hâline gelmiştir. 1991 öncesinde Hazar Denizi'ne kıyıdaş devlet sayısı iki iken 1991'den itibaren Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın bağımsız olmasıyla birlikte kıyıdaş devlet sayısı beşe yükselmiştir. Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu devletler, kendi ekonomilerini inşa etmek, kaynaklarını geliştirmek ve kararlarını kendileri verebilmek için Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölünmesi gerektiğini savunmuşlardır. Öte yandan RF; Kafkasya ve Orta Asya bölgesindeki nüfuzunu devam ettirmek, Hazar Denizi'nin doğal kaynakları üzerinde söz sahibi olmak ve Batılı devletlerin bu bölgede siyasi ve ekonomik nüfuzunu engellemek için "ortak egemenlik" fikrini ileri sürmüştür. İran da Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda RF ile paralel bir tutum sergilemiştir. Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölünmesini savunan kıyıdaş devletler, Hazar Denizi'nin bir "göl" ya da "deniz" olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunurken ortak egemenlik fikrinin tarafları olan RF ve İran ise Hazar Denizi'nin bir "göl" olduğunu iddia etmişlerdir. Kıyıdaş devletlerin, Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin temel görüşleri böyle olmakla birlikte tutumlarında zaman içinde değişiklik olduğu görülmüştür. Bundan dolayı önce kıyıdaş devletlerin Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin savları incelenecek, sonra da Hazar Denizi'nin "deniz", "göl" ya da "özel bir su havzası" statüsünde değerlendirilmesi yapılacaktır.

4.1. Kıyıdaş Devletlerin Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Konusundaki Görüşleri

4.1.1. Azerbaycan

Hazar Denizi'nin, bir "göl" olduğu düşüncesinden hareketle beş ulusal sektöre bölünmesi gerektiğini savunan (Gökay, 1998, s. 57) Azerbaycan, su alanı ile deniz dibinin de tamamen taksim edilerek kıyıdaş devletlerin egemenlik alanlarına bölünmesi ve her kıyıdaş devletin, kendine ait alanda mülkiyet ve egemenlik ilkelerine dayalı olarak kendi devlet mevzuatını uygulanması gerektiği görüşünü ileri sürmüştür (Çolakoğlu, 1998, s. 109).

Azerbaycan ayrıca, Hazar'ın bir "deniz" olarak da değerlendirilebileceği ve 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) uygulanabileceği görüşünü de ileri sürmüştür. Bu durumda kıyıdaş devletler, 12 millik karasularının yanında 200 millik kıta sahanlığına ve münhasır ekonomik bölgeye de sahip olacaklardır (Abdullayev, 1999, s. 275).

Azerbaycan, Hazar Denizi'nin, bir "göl" ya da "deniz" olarak tanımlanmasından ziyade kıyıdaş devletlerin münhasır yetkilerini kullanabileceği ulusal egemenlik alanlarının belirleneceği şekilde bölünmesine öncelik ve önem vermiştir. Ayrıca Azerbaycan, Hazar Denizi'nin hukuki statüsü net bir şekilde belirlenene kadar her kıyıdaş devletin kendi bölgesindeki enerji kaynaklarını işletebilmesi gerektiğini savunmuştur (Terzioğlu, 2008, ss. 37-38). Çünkü Azerbaycan, enerji ve özellikle petrol politikasıyla ekonomik gelişimini sağlamak istemiştir.

RF'nin 1996'da ileri sürdüğü her kıyı devleti için 45 millik münhasır ekonomik bölge önerisine Azerbaycan, petrol yataklarının 45 millik bölgenin dışında bulunmasından dolayı sıcak bakmamıştır (Oğan, 2005). 1998'de RF ile Kazakistan arasında imzalanan ve Hazar Denizi'nin tabanını "eşit uzaklık" ilkesine göre bölen, su kütlelerinin de ortak kullanımını öngören antlaşmayı olumlu olarak değerlendirmesine rağmen yeterli görmeyen Azerbaycan, Hazar Denizi'nin su kütlelerinin de ulusal sektörlere bölünmesi gerektiği düşüncesini tekrarlamıştır (Kocaman, 2018, s. 112).

Daha sonra Azerbaycan, RF ve Kazakistan ile yapılan antlaşmada Hazar Denizi'nin kuzey kesimiyle ilgili oluşan uzlaşmanın bir parçası olmuştur. 2003

Mayıs'ında RF ve Kazakistan ile birlikte Azerbaycan, sadece Hazar Denizi'nin tabanını "eşit uzaklık" ilkesine göre bölen antlaşmayı imzalamıştır (Lee, 2005, ss. 43-44). Böylece Azerbaycan, Hazar Denizi'nin tabanının kuzey kısmındaki uzlaşmayı resmî olarak üç taraflı bir hâle dönüştürmüştür.

4.1.2. Kazakistan

1998'e kadar Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne dair Azerbaycan ile aynı görüşleri benimseyen Kazakistan bu çerçevede, Hazar'ı bir "deniz" olarak değerlendirmiş ve 1982 BMDHS'nin Hazar Denizi'ne uygulanması gerektiğini savunmuştur (Çolakoğlu, 1998, s. 111). Kazakistan da Azerbaycan gibi Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölünmesi görüşünden hareketle ortak mülkiyet önerisini desteklememiştir (Nugman, 1998, s. 87). Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Kasım 1996'da Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölünmesi konusunda ortak bir bildiri yayınlamışlardı (Dion, 1998, s. 81).

Şubat 1998'den itibaren Kazakistan, Azerbaycan'dan farklı bir tutum içine girmiştir. 9-10 Şubat 1998'de Kazakistan ile RF, Hazar Denizi'nin tabanını "eşit uzaklık" ilkesine göre bölen ve su kütlesini ortak kullanıma bırakan bir uzlaşma metnini kabul etmişlerdir. Bu uzlaşma metni daha sonra antlaşmaya dönüştürüldü ve bu antlaşma, 6 Temmuz 1998'de Moskova'da imzalandı (Çolakoğlu, 1998, ss. 110-111).

2001'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, RF Başkanı seçilen Vladimir Putin ile Hazar Denizi'nin tabanının "eşit uzaklık" ilkesine göre bölünmesini içeren protokolü imzalamıştır. Ardından Kazakistan, RF ile yaptığı protokolün bir benzerini Azerbaycan ile de yapmıştır. Ülke daha sonra Mayıs 2003'te, RF ve Azerbaycan ile birlikte sadece Hazar Denizi'nin tabanını "eşit uzaklık" ilkesine göre bölen antlaşmayı imzalamıştır (Terzioğlu, 2008, ss. 38-39). Böylece Kazakistan, RF ve Azerbaycan, Hazar Denizi'nin tabanının ulusal sektörlere bölünmesi görüşünde birleşmişlerdir.

4.1.3. Rusya Federasyonu

Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesi konusunda en önemli devlet olan RF, dört farklı tutum içine girmiştir. Birinci tutumu; kıyı şeridinden itibaren 10 mil ya da 20 milin ötesindeki su kütlesi ve deniz tabanının ortak

kullanılmasıdır. Bu çerçevede RF; Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün, Sovyetler Birliği ve İran'ın aralarında yaptıkları antlaşmalarla belirlenmiş olduğunu, söz konusu bu antlaşmalarda münhasır egemenlik alanının yalnızca balıkçılığa yönelik tanınan kıyıdağ itibaren 10 millik su alanından ibaret olduğunu, bunun dışındaki bölge sularının ortak kullanıma açık olduğunu ve kıyıdağ devletlerin bu sulardan eşit haklarla yararlanabileceğini ileri sürmüştür. 1993'ten sonra RF'nin öne sürdüğü teze göre kıyıdağ itibaren 10 mil ya da 20 milin ötesindeki su alanı ve deniz tabanı ortak kullanıma bırakılmıyordu. Öne sürdüğü bu tezde RF, "özel bir su havzası" şeklinde tanımladığı Hazar Denizi için 1982 BMDHS'nin uygulanamayacağını belirtmiştir (Terzioğlu, 2008, s. 36).

RF'nin ikinci tutumu; Hazar Denizi'nin 45 mil kıyı şeridi dışında ortak kullanımıdır. 1996'da öne sürdüğü bu tezde RF, her kıyıdağ devletin 45 millik münhasır ekonomik bölgeye sahip olmasını ve 45 milin ötesinde bulunan rezervlerin ise beş kıyıdağ devletin ortak kullanımına bırakılmasını teklif etmiştir (Nugman, 1998, s. 86). Böylece RF, Hazar Denizi'nin bölünmesi konusunda bir adım atmıştır.

RF'nin üçüncü tutumu; 1998'de Kazakistan ile imzaladığı antlaşmada görülür. Bu antlaşmayla RF ile Kazakistan, Hazar Denizi'nin tabanını "eşit uzaklık" ilkesine göre bölmüştür, su alanını da ortak kullanıma bırakmıştır. Bu antlaşmada kıyıdağ devletlerin Hazar Denizi üzerinde sahip olacakları ulusal sektörler konusuna dair herhangi bir düzenleme yapılmamıştır (Çolakoğlu, 1998, ss. 110-111). RF'nin bu tutumuyla, Hazar Denizi'nin tabanının bölünebilir olduğu fakat su alanı ile su yüzeyinin ortak kullanıma tabi olduğu görüşünü benimsediği anlaşılmıştır. Bu teziyle RF, Hazar Denizi'nin tam paylaşımını kabul etmemiştir.

RF'nin dördüncü tutumu ise 2003'te Kazakistan ve Azerbaycan ile imzaladığı antlaşmada görülmektedir. Bu antlaşmayla RF, Kazakistan ve Azerbaycan arasında Hazar Denizi'nin tabanı "eşit uzaklık" ilkesine göre bölünmüş, münhasır ekonomik bölge ve ulusal sektörler konusunda da düzenleme yapılmıştır. Buna göre münhasır ekonomik bölgelerin genişliği, kıyıdağ devletlerin kıyı çizgilerine paralel ve eşit uzaklıkta olan orta bir hattın çizilmesi suretiyle çözümlenmiştir. Münhasır ekonomik bölgenin uzunluğu da Hazar Denizi ulusal sektörlerle bölünerek devletlerin kıyıları boyunca orantısız olarak hesaplanmıştır (Joyner & Walters, 2006, ss. 190-191). Bu tutumuyla RF'nin, Hazar Denizi'nin tabanı bölünebilir ancak su alanı münhasır ekonomik bölgelere ve su yüzeyi de ortak

kullanıma tabi olduğu görüşünü benimsediği söylenebilir.

RF, Baltık Denizi ve Karadeniz’le, Don-Volga ve Volga-Baltık Kanalları aracılığıyla bağlantı sağlanmasından dolayı Hazar’ın bir “deniz” olarak değerlendirilmesi görüşüne karşı çıkmıştır. RF, bu kanallarla ilgili geçiş rejimini kendi ulusal mevzuatıyla düzenlemiştir. Bu durumda Hazar’a 1982 BMDHS’nin “deniz” tanımı uygulanacak olursa bu kanallar uluslararası suyolları durumuna gelecektir. Don-Volga ve Volga-Baltık kanallarının uluslararası suyolları vasfını alması halinde ise Hazar Denizi’ne kıyıdaş devletler, bu kanallar üzerinden transit geçiş hakkı elde edeceklerdir (Dion, 1998, s. 81). Bu nedenle RF, Hazar Denizi’ni Baltık Denizi ve Karadeniz’e bağlayan kanalların sun’i olduğunu, bu sun’i kanalların ise uluslararası hukukun objesi olamayacağını, dolayısıyla 1982 BMDHS’nin uygulanamayacağını ileri sürmüştür (Nugman, 1998, s. 84).

RF, Hazar Denizi’nin beş kıyıdaş devlet arasında ulusal sektörlere bölünmesini de istememiştir. Hazar Denizi’nin ulusal sektörlere bölünmesini engellemek için RF, tam bölünmenin doğal çevreye zarar vereceği görüşünü ileri sürmüştür. RF Hazar Denizi’nin korunması gereken çok hassas bir ekosisteminin olduğunu; denizin beş ulusal sektöre bölünmesi ile birlikte ortaya çıkan durumun çevre kirliliğine yol açacağını, bundan dolayı da balıkçılık sanayisinin tehlikeye gireceğini iddia etmiştir. RF, Hazar Denizi’nde ortak kontrolün sağlanması durumunda ise denizdeki doğal kaynakları ve özellikle de balıkçılık ile hakları daha iyi koruyacağını dile getirmiştir (Croissant & Croissant, 1996-97, ss. 30-31). Fakat RF’nin ileri sürdüğü bu görüş pek anlamlı değildir. Çünkü Hazar Denizi Sovyetler Birliği döneminde, çevre açısından dünyanın en tehlikeli bölgelerinden biri durumunda idi. Volga nehri üzerine yapılan hidroelektrik barajlar, çiftçilerce böcekler için kontrolsüz olarak kullanılan zehirli ilaçlar, Volga, Kama ve Ural nehirlerindeki yaygın radyoaktif ve kimyasal denemelerden dolayı Hazar Denizi, Sovyetler Birliği döneminde çevresel bir felaket yaşamıştır (Cohen, 1996, ss. 4-5).

1998’den itibaren RF, Hazar Denizi’nin bölünmesi konusunda yumuşamasına rağmen ortak kullanımdan vazgeçmemiş ve tam paylaşımına karşı çıkmıştır. Çünkü RF, Hazar Denizi üzerinde kontrolünü devam ettirmek istemiştir (Terzioğlu, 2008, ss. 32-33). Zira Hazar Denizi’nin beş ulusal sektöre bölünmesi durumu RF’nin, Kafkasya ve Orta Asya bölgesi üzerindeki etkinliğinin zayıflamasına neden olabilecektir. Bu yüzden RF, ortak egemenlik teziyle bölgede Batı’nın

siyasi ve ekonomik etkinliğini engellemeyi amaçlamıştır.

BP önderliğindeki Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi (Azerbaijan International Operation Company-AIOC) ile Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (State Oil Company of Azerbaijan Republic-SOCAR) arasında 20 Eylül 1994'te Bakü'deki Gülistan Sarayı'nda imzalan "Asrın Anlaşması"ndan sonra RF, Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorununu BM'ye taşımıştır (Aliyev, 1997, s. 9). 5 Ekim 1994 tarihinde BM nezdinde RF; diğer denizlerle doğal bağlantısı olmadığından dolayı 1982 BMDHS'nin Hazar Denizi'nde uygulanamayacağını, Hazar Denizi'nin yasal rejiminin İran ile yapılmış olan Sovyetler Birliği dönemi antlaşmalarıyla belirlendiğini ve bu antlaşmaların hâlen yürürlükte olduğunu, bundan dolayı da ortak kullanım durumunun tek çözüm olduğunu açıkladığı bir memorandum yayınlamıştır. Ayrıca bu memorandumda, herhangi bir kıyı devletin Hazar Denizi'ne dair tek taraflı eyleminin kabul edilemeyeceği de belirtilmiştir (Kramer & Müller, 1997, s. 195). Böylece RF, SOCAR'ın AIOC ile yaptığı "Asrın Anlaşması"na Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde kınamıştır.

4.1.4. İran

İran, RF gibi Hazar Denizi'nin kıyıdaş devletler arasında beş ulusal sektöre bölünmesine karşı çıkmıştır. İran; Hazar'ın bir "göl" olduğunu vurgulayarak kıyıdaş beş devletin ortak bir şekilde kullanması ancak kıyıdaş olmayan devletlerin bu durumun dışında tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca İran, Azerbaycan ile Kazakistan'ın Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarına yönelik tek taraflı eylemlerini eleştirmiştir. İran'a göre 25 Mart 1940 tarihli Tahran Antlaşması, kıyıdaş devletlerin on millik mesafe dışındaki alanları ortak kullanıma bırakmıştır (Çolakoğlu, 1998, s. 112).

1998'e kadar RF'nin görüşünü destekleyen İran'ın; Hazar Denizi'nin tabanını "eşit uzaklık" ilkesine göre bölen ve su alanını ortak kullanıma bırakan RF ve Kazakistan'ın imzaladığı antlaşmadan sonra, RF ile Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesi konusunda yolları ayrılmıştır. İran, Türkmenistan ile birlikte 8 Temmuz 1998 tarihinde bir yayınladığı bildiri ile Hazar Denizi'nin tabanını "eşit uzaklık" ilkesine göre bölen RF-Kazakistan Antlaşması'nı reddetmiş ve BM nezdinde protestoda bulunmuştur. Bu protestoda İran, Hazar Denizi'nin beş kıyıdaş devletin rızası olmaksızın paylaşılamayacağını ve Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü belirleyecek yeni bir antlaşma imzalanana kadar kıyıdaş devletlerin Sovyetler Birliği ile İran arasındaki 26 Şubat 1921 tarihli Moskova Dostluk Antlaşması ve 25 Mart 1940 tarihli Tahran Antlaşması'na bağlı

olduklarını belirtmiştir (Çolakoğlu, 1998, s. 112). Bu bağlamda İran, Hazar Denizi'ndeki kaynakların eşit bir şekilde bölüşülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Böylece İran Hazar Denizi politikasında, RF'nin 1998'deki tutum değişikliği nedeniyle yalnız kalmıştır.

İran, 2003'te Hazar Denizi'nin kuzeyine dair yapılan RF-Azerbaycan-Kazakistan Antlaşması'na da karşı çıkmıştır. İran ve Türkmenistan, bu antlaşmanın geçerli olmadığını ve Hazar Denizi için kıyıdaş devletler arasında beş taraflı bir antlaşma yapılması gerektiğini ileri sürmüşler ve hemen ardından 1982 BMDHS'ne uygun olarak Hazar Denizi'nin paylaşımını öngören Tahran Antlaşması'nı imzalamışlardır (Terzioğlu, 2008, ss. 40-41). Böylece İran ve Türkmenistan, Hazar Denizi'nin kuzeyinde ortaya çıkan RF-Azerbaycan-Kazakistan antlaşmasına karşı bir ittifak içine girmişlerdir.

İran'ın Hazar Denizi'nin beş ulusal sektöre bölünmesine karşı çıkmasının temel sebebi, Batılı devletlerin ve özellikle de ABD'nin Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde ekonomik ve siyasi varlığının ortaya çıkmasını istememesidir. Bu bağlamda İran, bölgede kendi nüfuzunu artırmayı amaçlamıştır (Croissant & Croissant, 1996-97, ss. 34-35). Ayrıca İran'ın, 1994'te yapılan "Asrın Anlaşması"ndan dışlanması da Hazar Denizi'nin ortak kullanımına ilişkin tutumunda etkili olmuştur.

4.1.5. Türkmenistan

Türkmenistan'ın diğer kıyıdaş devletlerden farklı olarak Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne dair tutumunun belirsiz olduğu söylenebilir. Ocak 1997'ye kadar Türkmenistan, RF ve İran'ın siyasi baskılarının etkisiyle bu devletlerin politikalarına yakın bir çizgide tutum sergilemiştir. Bu bağlamda Türkmenistan, kıyıdaş devletlere bırakılacak 45 millik münhasır ekonomik bölge alanı dışındaki alanın ortak kullanıma tahsis edilmesi gerektiği yönünde bir görüş bildirmiştir. Daha sonra Türkmenistan bu görüşünü değiştirerek idari paylaşımın, eşit uzaklıkta olan orta bir hat çizilmeyle gerçekleşmesi gerektiği görüşünü ileri sürmüştür. Ayrıca Türkmenistan, Hazar Denizi'nin mevcut kaynaklarını, beş kıyıdaş devletin kendi sektörlerinde kalan bölümlerde münhasıran kullanmakta serbest olması gerektiğini belirtmiştir (Çolakoğlu, 1998, ss. 112-113).

Türkmenistan Ocak 1997 tarihinde, Azerbaycan Türkçesi olan Azeri ve Çırac

petrol sahalarının isimlerini değiştirerek Türkmen Türkçesi ile yeni isimler vermiştir. Bu petrol sahaları, Azerbaycan kıyı şeridinden 45 mil ötede yer almaktadır. Ancak Hazar Denizi'nin beş ulusal sektöre bölünmesini destekleyen Türkmenistan, benzer bir tezi savunan Azerbaycan ile bu petrol sahalarından dolayı anlaşmazlık yaşamıştır (Nugman, 1998, s. 88).

1998'den itibaren Türkmenistan'ın tekrar tutum değiştirdiği görülmüştür. Türkmenistan 8 Temmuz 1998 tarihinde, İran ile yayınladığı ortak bir bildiriyle Hazar Denizi'nin tabanını "eşit uzaklık" ilkesine göre bölen RF-Kazakistan Antlaşması'nı reddetmiş ve Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü belirleyecek yeni bir antlaşma imzalanana kadar Sovyetler Birliği ile İran arasında imzalanmış olan antlaşmaların geçerli olacağını bildirmiştir (Çolakoğlu, 1998, s. 113). Yayınladığı bu ortak bildiriyle Türkmenistan'ın, Hazar Denizi'nin tabanı ve su alanının ortak kullanımını savunan İran'ın görüşlerine daha yakın bir tutum içine girdiğini söylemek mümkündür.

2003'te gerçekleşen RF-Azerbaycan-Kazakistan Antlaşması'na karşı çıkan Türkmenistan, İran ile 1982 BMDHS'ne uygun olarak Hazar Denizi'nin paylaşımını öngören Tahran Antlaşması'nı imzalamıştır (Terzioğlu, 2008, ss. 42-43). Böylece Türkmenistan, Hazar Denizi'nin kuzeyine dair imzalanan RF-Azerbaycan-Kazakistan Antlaşması'na karşı İran'la ortak bir tutum sergilemiştir.

Türkmenistan'ın İran ile birlikte ortak bir tutum sergilemesinin nedeni, Azerbaycan'la aralarında yaşanan Azeri ve Çırak petrol sahalarından kaynaklanan anlaşmazlığın çözümü konusunda İran'ın desteğini almak istemesidir. Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda açık bir tutum sergilemeyen Türkmenistan, kıyılarına 65 mil uzaklıktaki Serdar/Kepez petrol sahası üzerinde tek taraflı egemenlik iddiasından da vazgeçmemiştir.

4.2. Hazar'ın "Deniz", "Göl" ya da "Özel Bir Su Havzası" Statüsünde Değerlendirilmesi

12 Ağustos 2018 tarihinde kabul edilen Hazar Denizi Sözleşmesi'ne kadar Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesinde üç yol öne çıkmıştır. Bunlar; Hazar Denizi'ne ilişkin Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar yapılmış antlaşmalar, 1982 BMDHS ve Hazar Denizi'ne ilişkin uluslararası teamül hukuku kurallarıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar Çarlık Rusya'sı/Sovyetler Birliği ile İran

arasında Hazar Denizi'ne ilişkin olarak beş adet ikili antlaşma yapılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını ilan eden RF, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan; BDT'yi kuran 1991 Alma-Ata Deklarasyonu'yla Sovyetler Birliği'nin yapmış olduğu bütün antlaşmalara bağlı olduklarını bildirmişlerdir (Croissant & Croissant, 1996-97, s. 28). Dolayısıyla Hazar Denizi'ne kıyıdaş olan beş devlet, Sovyetler Birliği döneminde yapılan Hazar Denizi'yle ilgili bütün antlaşmalara bağlı durumda olmuştur. Ancak bu antlaşmalar, Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü açıklığa kavuşturmaktan uzak kalmıştır.

4.2.1. Hazar'ın “deniz” statüsünde değerlendirilmesi

12 Ağustos 2018 tarihinde kabul edilen Hazar Denizi Sözleşmesi'ne kadar Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesinde ikinci yol, 1982 BMDHS ile öne çıkmıştır. 1982 BMDHS'nin 122. maddesinde “kapalı veya yarı kapalı deniz”, iki ya da daha çok devlet tarafından çevrelenen ve başka bir denizle veya okyanusla dar bir çıkışla bağlantısı olan ya da bütünüyle ya da ağırlıklı olarak iki veya daha çok kıyı devletinin karasuları ve münhasır ekonomik bölgelerinden oluşan körfez, havza ya da deniz şeklinde tanımlanmıştır (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982). Bu sözleşmeyi Hazar Denizi'ne kıyıdaş devletlerden RF ile İran imzalamış olmasına rağmen sadece RF onaylamıştır. Ancak RF sürekli olarak Hazar'ın bir “deniz” olduğunun kabulü tezine karşı çıkmıştır. Dolayısıyla Hazar'ın, bir deniz olduğu kabul edilmiş olsa bile 1982 BMDHS uygulanamamıştır (Janusz, 2005, s. 6).

Bu tanıma göre bir denizin “kapalı” ya da “yarı kapalı” olmasını belirleyen temel faktör “dar bir çıkış”ın olmasıdır. Böyle “dar bir çıkış” bulunuyor ise “yarı kapalı deniz”, bulunmuyor ise de “kapalı deniz” olma durumu söz konusu olacaktır (Terzioğlu, 2008, s. 34). Tanımda vurgulanan “dar bir çıkış”, Hazar Denizi açısından değerlendirilirse Don-Volga ve Volga-Baltık kanallarıdır. Hazar'ın “deniz” olduğunu kabul etmesi durumunda RF, Don-Volga ve Volga-Baltık kanallarında uluslararası su yolları rejimini uygulamak zorunda kalacaktı. Bu bağlamda Hazar Denizi'ne kıyıdaş diğer devletler de bu kanallardan transit geçiş hakkına sahip olabilecekti (Dion, 1998, s. 81). Ancak gerek Sovyetler Birliği döneminde ve gerekse de RF döneminde, bu kanallara iç sular rejimi uygulanmış ve RF bu kanallar üzerinde münhasır yetkisini kullanmıştır (Çolakoğlu, 1998, s. 114). Bu nedenle RF, Hazar'ın “deniz” olarak değerlendirilmesine sürekli karşı çıkmıştır.

Bununla birlikte 1982 BMDHS'ye göre Hazar Denizi'nin "kapalı veya yarı kapalı deniz" olması durumunda da hukuki statüsünde bir farklılık oluşturmayacaktır. Yani 1982 BMDHS'ye göre Hazar Denizi, "kapalı deniz" olarak kabul edilse de, "yarı kapalı deniz" olarak kabul edilse de sözleşmeye taraf olan RF bakımından kıyıdaş her devletin "karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesi" olacak ve karasuları dışında kalan bölge için ise "açık deniz" statüsü uygulanacaktır (Nugman, 1998, s. 83). Böyle bir durumda kıyıdaş devletler; karasularında, kıta sahanlığında ve münhasır ekonomik bölgelerinde doğal kaynaklardan yararlanma hakkı elde edebileceklerdi. 1998'e kadar deniz tabanının ortak kullanıma bırakılmasını savunan RF, Hazar Denizi'ni "özel bir su havzası" olarak tanımlamış ve "deniz" olarak değerlendirilmesine bu nedenle karşı çıkmıştır.

4.2.2. Hazar denizinin "özel bir su havzası" statüsünde değerlendirilmesi

Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin başka bir değerlendirme de Hazar Denizi'nin "özel bir su havzası" olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre Hazar Denizi'nin hukuki statüsü belirlenirken sadece deniz hukuku ilkeleri ve göllerin bölünmesinde uygulanan yöntemlerle mümkün olmayacağı ileri sürülmüştür. RF tarafından öne sürülen bu görüşle, Hazar Denizi'nde, kıyıdaş her devletin yetki alanı dışında kalan kısımların ortak kullanımı gibi geleneksel olmayan yöntemler uygulanması savunulmuştur (Ünal, 1999, s. 21). Bu bağlamda RF, 1998'de Kazakistan ile imzalanan antlaşmaya kadar Hazar Denizi'ni "özel bir su havzası" olarak nitelendirmiş ve 1982 BMDHS'nin Hazar Denizi'ne uygulanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.

4.2.3. Hazar denizinin "göl" statüsünde değerlendirilmesi

Uygulanan uluslararası hukukta deniz statüsü, iki niteliğe göre belirlenmiştir. Bunlar; tuzlu su alanı olması, tüm dünya düzeyinde doğal bir ulaşım ve iletişim alanı olmasıdır. Uluslararası ulaşım ve iletişime olanak vermeyen tuzlu su alanları ise göl olarak değerlendirilmiştir (Pazarcı, 2014, s. 270). Ancak göllerin "ortak kullanım"ına ve "sektörel paylaşım"ına ilişkin genelgeçer uluslararası hukuk kurallarından söz etmek mümkün değildir. Bu sebeple Hazar Denizi'ne kıyısı olan devletlerin uzlaşması büyük önem taşımıştır. 12 Ağustos 2018 tarihine kadar Hazar Denizi'nin kullanımı ve paylaşımıyla ilgili iki önemli öneri vardı. Bunlardan biri "condominium" olarak belirtilen "ortak kullanım" önerisi iken, diğeri de "sektörel paylaşım" önerisiydi. Tarafların bu önerileri gözden

geçirmeleri bakımından tarihî uygulamaların da değerlendirilmesi gerekli olmuştur. Böylece Hazar Denizi ile ilgili uluslararası teamül hukuku kurallarının var olup olmadığı konusu da açıklığa kavuşmuş olacaktır.

4.2.3.1. Hazar denizine ilişkin tarihî uygulamaların değerlendirilmesi

1995'te Azerbaycan, Sovyetler Birliği ile İran arasında yapılan antlaşmalarla Hazar Denizi'nin sektörlere bölündüğünü ileri sürmüştür. Bu durum Sovyetler Birliği'nin; Hazar Denizi'nin petrol, doğalgaz, balıkçılık ve ulaşım alanlarındaki faaliyetlerinden açıkça anlaşılmaktaydı (Çolakoğlu, 1998, s. 115).

1964'te Sovyetler Birliği ile İran arasında Hava Antlaşması imzalanmıştı (Dabiri, 1994, ss. 32-33). Bu antlaşma, Hazar Denizi'nin hava sahasını konu dışında tutmuş ve bu konuda herhangi bir düzenleme getirmemişti. Ancak bu antlaşma ile Sovyetler Birliği ve İran karasularının uç noktalarından (Astara-Esenguli) düz bir hat çizilerek Hazar Denizi için bir Flight Information Region (FIR) hattı belirlenmişti (Nugman, 1998, s. 82). Bu hat, her ne kadar bir resmî sınır olarak tanınmış olmasa bile fiili uygulamalara bakıldığında tarafların Hazar Denizi'ne bir "göl" muamelesi yaptıklarını söylemek mümkündür. Çünkü 1964 yılından itibaren Sovyetler Birliği, kendi on millik kıyı şeridinin dışındaki doğal kaynakları İran'a damısmadan çıkarmıştı. Aynı zamanda İran da Hazar Denizi'nin kendi kıyılarına yakın olan kesimlerindeki deniz tabanı ile su alanında tek taraflı faaliyetler gerçekleştirmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği ve İran gemileri, Astara-Esenguli hattını geçmemişlerdi (Nugman, 1998, ss. 83-90). Bu bağlamda İran'ın zımnî olarak Astara-Esenguli hattını Hazar Denizi'nde kendi egemenlik alanının sınırı olarak kabullendiği izlenimini vermişti.

1970'te Sovyet Cumhuriyetleri olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Rusya; Hazar Denizi'ni kendi aralarında "eşit uzaklık" ilkesine göre paylaşmışlardır (Kepbanov, 1997-98, s. 14). Bu tarihten itibaren Rusya dâhil, Sovyet Cumhuriyetleri'nin hiçbiri bu paylaşımından dolayı tepki göstermediği gibi İran'ın da herhangi bir tepkisi söz konusu olmamıştır (Çolakoğlu, 1998, s. 116). Hazar Denizi'nin bu paylaşımında Sovyet Cumhuriyetleri olan Kazakistan'a 113.000 kilometrekare, Rusya'ya 64.000 kilometrekare, Azerbaycan ile Türkmenistan'a da 80.000'er kilometrekarelik alanlar düşmüştür (Yusifzade, 1994, s. 2). Her bir Sovyet Cumhuriyeti kendi alanı dâhilinde petrol ve doğalgaz arama, işletme çalışmaları ile her türlü araştırma yapmak için münhasır haklara

sahip olmuştur (Çolakoğlu, 1998, s. 116).

1993 yılının Kasım ayında Astarhan'da düzenlenen bir seminerde RF Başbakanı Victor Chernomirdin, 1970'te yapılan bu paylaşımı onayladığını açıklamıştır (Çolakoğlu, 1998, s. 116). Yine 1993'te, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan yeni kıyıdaş devletlerin liderleri, Sovyetler Birliği döneminde yapılan Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere göre bölünmesini öngören Moskova Anlaşması'nı imzalamışlardır (Croissant & Croissant, 1996-97, s. 29).

Tarihî uygulamalardan anlaşıldığı üzere yakın geçmişte Hazar Denizi'nin bir "göl" olarak değerlendirildiğini ve sektörel olarak da paylaşıldığını söylemek mümkündür. Bu da Hazar Denizi'nin sektörlere bölünmüş bir göl olduğu yönünde uluslararası teamül hukukunun varlığını desteklemektedir (Çolakoğlu, 1998, s. 116).

4.2.3.2. Hazar denizine ilişkin condominium (ortak kullanım) ve sektörel bölünme uygulamalarının değerlendirilmesi

Kapalı denizler olan göllerin "ortak kullanım"ı ve "sektörel paylaşım"ı ile ilgili uluslararası hukuk kurallarından söz etmek mümkün değildir. Bir göl, tek bir devletin topraklarıyla çevriliyse o devletin ülke sınırları bakımından bir parçası sayılmaktadır. Şayet bir göl, iki veya daha fazla devletin topraklarıyla çevrili olması durumunda ise bir "sınır gölü" niteliği kazanmaktadır. Sınır göllerinin hukuki rejimiyle ilgili uluslararası hukuk kurallarından söz etmek mümkün olmamakla birlikte bu hukuki rejim, kıyı devletlerinin aralarında yapacakları bir antlaşmayla tespit edilir (Kuran, 2016, s. 34). Uluslararası uygulamalara bakıldığında ise devletlerin sınırlarının belirlenerek göllerin tamamen paylaşılması ya da ortak kullanımıyla ilgili örnekler görmek mümkündür.

Uluslararası hukukta "ortak kullanım" rejimi genel olarak "Condominium" şeklinde belirtilmiştir. 1998'e kadar RF'nin ve İran'ın Hazar Denizi'ne dair görüşü de "ortak kullanım" yönünde olmuştur. Uluslararası hukukta kapalı bir su kütlesi ile ilgili ortak kullanıma ilişkin sadece tek bir örnek bulunmaktadır. Bu da El Salvador, Honduras ve Nikaragua ile çevrelenen Fonseca Körfezi'nin ortak kullanımındadır. Her ne kadar ortak kullanım genellikle ilgili tarafların kendi aralarında yaptıkları bir antlaşmayla oluşturuluyorsa da Fonseca Körfezi örneğinde "ortak kullanım", Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından alınan

bir karar sonucu gerçekleşmiştir. Bu kararın veriliş nedeni, Fonseca Körfezi'nin eskiden tek devlet olan İspanya'nın sınırları dâhilinde olması ve uzun yıllar boyunca bütün bir su kütlesi olarak değerlendirilmesidir. UAD, halef devletlerin ortaya çıkmasından sonra Körfez'in su bütünlüğünün bozulmasına dair bir avantaj görmemiştir. Fonseca Körfezi örneği, Sovyetler Birliği'nin halefi olarak yeni kıyıdaş devletlerin ortaya çıkmasıyla Hazar Denizi'ndeki duruma çok benzemiştir. Fakat Hazar Denizi, tek bir devlete ait olmaması nedeniyle farklılık arz etmiştir (Croissant & Croissant, 1996-97, ss. 28-29). Bundan dolayı Fonseca Körfezi örneğinin Hazar Denizi'nde uygulanmasının pek mümkün olmadığı söylenebilir.

Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölünmesi ile ilgili konu daha geniş bir hukuki geçerlilik dâhilindedir. Ancak bu bölünmenin ne şekilde yapılacağı ise bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası hukukta, iki veya daha fazla devlet arasında sınır teşkil eden bir gölün kullanımı ve paylaşımıyla ilgili herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Bu bağlamda uluslararası hukuka daha önceki örnekler kaynaklık edecektir. "Sınır gölü"nü, bütün kıyıdaş devletlerin sahillerinden çizilen merkez hattı ile bu merkez hattın üzerinde bulunan kara sınırlarının son noktasından çizilen dikey bir hatla ulusal sektörlere bölünmesi mümkün olabilir. Ardından kıyıdaş devletlerin sınırları, göl üzerinde bulunan sınır çizgisi boyunca devletlerin topraklarına bölünen kısımların eklenmesiyle geçer. Bu bölgeler dâhilindeki doğal kaynakların çıkarılma hakkı, devletlerin sınır çizgisine kadar olan göl sularını kapsar (Nugman, 1998, s. 83). Sınır gölünün sektörel bölünmesiyle ilgili örnekler mevcuttur. Kenya, Tanzanya ve Uganda arasında bulunan Victoria Gölü; Malauri ve Mozambik arasında bulunan Malauri Gölü; Kanada ile ABD arasında bulunan Büyük Kuzey Amerika Gölleri; Nijerya, Nijer ve Kamerun arasında bulunan Çad Gölü ve Fransa ile İsviçre arasında bulunan Cenevre Gölü bu durumun en önemli örneklerindedir (Çolakoğlu, 1998, s. 119).

5. HAZAR DENİZİ'NİN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN SÖZLEŞME

5.1. Sözleşmenin Önemi

2002 yılının Nisan ayında beş kıyıdaş devletin lideri, ilk kez Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü belirlemek için Türkmenistan'da toplanmıştır. Bu toplantıda; denizalanı, deniz yatağı ve toprak altının hukuki rejimini belirlemek amacıyla bir Çalışma Grubu oluşturulmuştur (O'lear, 2004, s. 175). Bu Çalışma Grubu'nda, on altı yılda elliden fazla toplantı yapılmıştır. Bu toplantılardaki istişareler

neticesinde bölge açısından dönüm noktası olarak görülen bir gelişme gerçekleşmiştir (Aliyeva, 2018, ss. 18-22). 12 Ağustos 2018 tarihinde Kazakistan'da, Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (Hazar Denizi Sözleşmesi) kabul edilmiştir (Staikos, 2018). Kıyıdaş devletler tarafından kabul edilen Hazar Denizi Sözleşmesi, "sui generis" bir çözüm belirleyerek uzun süredir süregelen paylaşım ilişkisi hukuki sorunları çözüme kavuşturmuştur (Müller & Betaneli, 2018). Bu sözleşme, Hazar Denizi'ne ilişkin sorunların çözümüyle ilgili atılmış önemli bir adımdır. Hazar Denizi Sözleşmesi'nde öngörülen yeni rejim, kıyıdaş devletler arasında bir uzlaşma teşkil etmektedir.

Hazar Denizi Sözleşmesi, dünyanın en büyük iç su oluşumunu deniz ya da göl olarak ilan etmek yerine Hazar Denizi'ne "özel hukuki statü" tanımıştır (Zafar, 2018, s. 1). Böylece sözleşme, kıyıdaş devletlerin Hazar Denizi'ni "kıtalararası su kütleleri" olarak tanıdığını göstermiştir. Sözleşmede yer verilen yeni kavramsal yaklaşım Hazar Denizi'nde, ne BMDHS'nin uygulanacağı ne de kıyıdaş beş devlet arasında eşit olarak bölüneceği anlamına gelmektedir (Aliyeva, 2018, s. 20). Bu sözleşme ile Hazar Denizi'ne tanınan özel statünün, onu "deniz" olarak tanımlayanlar ile "göl" olarak belirlenmesini önerenler arasında bir uzlaşma sağlaması bakımından önemlidir. Sözleşmede açık bir şekilde Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirtilmemiş olması, ilerleyen süreçte bu sözleşmenin yorumlanmasında sorunlara neden olabileceği düşünülmektedir.

Hazar Denizi Sözleşmesi, deniz alanı ve toprak altındaki kaynaklarıyla ilgili tüm hakları kıyıdaş beş devlete tanımıştır. Sözleşmenin ele aldığı temel konular; deniz yüzeyi, deniz alanı, deniz yatağı ve toprak altının hukuki rejimine ilişkindir. Söz konusu hukuki rejimin daha detaylı ele alınabilmesi; Hazar Denizi'nin toprak altının işletilmesi, balıkçılık faaliyetleri, seyrüsefer serbestisi, açık denize geçiş, biyolojik çeşitliliğin korunması, taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, kaynakların paylaşımı ve askerî dengenin korunmasına ilişkin hükümlerin açıklanması ile mümkün olabilecektir.

5.2. Hazar Denizi'nin Sınırlandırılması

Hazar Denizi Sözleşmesi, taraflara denizin kullanımı bakımından münhasır ve egemen haklar vermiştir (Raimbekova, 2018). Sözleşme; kıyıdaş devletlerin, karasuları ve münhasır balıkçılık bölgesi olacak şekilde egemenliği altında bulunan deniz alanının, ulusal sektörler üzerinde egemen ve münhasır haklarını kullanabilecekleri deniz yatağını belirlemenin yanı sıra ortak kullanıma açık bir

deniz alanının varlığını da tanımıştır.

Taraflar, medyan çizgisine dayanarak sınırları belirlemeyi destekleyen “eşit uzaklık” ilkesi üzerinden bir çözümü reddederek deniz yatağı ve yüzeyini farklı şekilde düzenlemişlerdir. Hazar Denizi Sözleşmesi’ne göre deniz alanı ile deniz yatağı, farklı şekilde bir hukuki rejime tabi tutulmuştur. Bu bağlamda deniz yatağı bölgelere ayrılırken karasuları ile balıkçılık bölgelerinin dışında kalan ortak deniz alanı ise uluslararası bir su alanı olarak kabul edilmiştir (Aliyeva, 2018, s. 20).

Hazar Denizi Sözleşmesi’nin 6., 7. ve 8. maddelerine göre deniz alanının iç sulara, en fazla 15 deniz mili olacak şekilde karasularına ve en fazla 10 mil olacak şekilde balıkçılık bölgelerine bölüneceği öngörülmüştür. Deniz alanının kalan kısmı ve bu alanda bulunan kaynaklar, kıyıdaş devletler tarafından ortaklaşa kullanılacaktır (Convention on the legal status, 2018). Diğer bir deyişle 25 milin ötesi, ortak kullanıma açık deniz alanı olarak kabul edilmiştir.

Hazar Denizi’nde karasularının belirlenememesi nedeniyle doğal kaynakların kullanımı ve denizcilik endüstrisinin gelişimi engellenmekteydi (Amanzholova, 2018). Hazar Denizi Sözleşmesi’nin 7. maddesi ile karasularının kıyı devletinin esas hattan itibaren 15 mil mesafede olacağını belirlenmesi, süregelen bir belirsizliği giderip doğal kaynakların kullanımındaki ve denizcilik endüstrisinin gelişimindeki engellerin kaldırılması yönünde olumlu bir adım olmuştur. Sözleşme’nin 7. maddesinin 3. fıkrasına göre kıyıdaş devletler arasında karasularına ilişkin sınırlandırmanın, söz konusu devletler arasındaki bir anlaşmadan etkilenmeyeceğini belirtilmiştir (Convention on the legal status, 2018).

Hazar Denizi Sözleşmesi’nden önce yapılan anlaşmaların hiçbirinde açıkça deniz yatağı ve toprak altındaki kaynakların paylaşımını düzenleyen bir hükme yer verilmemiştir (Hatamzade, t.y.). Söz konusu bu sözleşme ile kabul edilen yeni ve özel statü, Hazar Denizi’nin deniz yatağını ulusal sektörlere bölünmesidir (Convention on the legal status, 2018).

Hazar Denizi Sözleşmesi’nde; bir taraftan deniz alanının sınırlandırılmasına yönelik genel kurallar konulurken diğer taraftan deniz yatağının nihai olarak ne

şekilde sektörlerle sınırlandırılacağı belirtilmemiştir. Sözleşmede sadece genel olarak kabul görmüş uluslararası hukukta yer alan kural ve normlar dikkate alınarak sınırlandırmanın, Hazar Denizi'ne kıyıdaş devletler arasında bir antlaşma ile yapılacağı belirtilmiştir (Convention on the legal status, 2018). Bu bağlamda Hazar Denizi Sözleşmesi'nde 1982 BMDHS'ye doğrudan atıf olmamasına rağmen denizalanı, 1982 BMDHS'dekine benzer düzenlemelere tabi tutulmuştur. Örneğin, 1982 BMDHS'nin "limanlar"ın düzenlendiği 11. maddesinin ve "sun'i adalar inşa etme"nin düzenlendiği 60. maddesinin 1. fıkrasına (United nations convention on the law of the sea, 1982); Hazar Denizi Sözleşmesi'nde 7. maddenin 2. fıkrası ve 8. maddenin 2. fıkrasında (Convention on the legal status, 2018) aynı şekilde yer verilmiştir.

5.3. Deniz Tabanı ve Toprak Altının İşletilmesi

Hazar Denizi'ni dünyanın stratejik olarak en önemli bölgelerinden biri hâline getiren, enerji kaynakları bakımından zengin olmasıdır. Bu bakımdan Hazar Denizi Sözleşmesi, kıyıdaş devletlerin her birine karasularının ötesinde yer alan deniz yatağı ve toprak altının işletilmesine ilişkin egemen haklar tanımıştır. Böylece Hazar Denizi'nin deniz tabanı ve toprak altındaki kaynakları, beş kıyıdaş devlet arasında paylaşılacağı öngörülmüştür. Hazar Denizi Sözleşmesi'nin 8. maddesinin 1. fıkrası ile kıyıları bitişik veya karşı karşıya olan devletlerin kendi aralarında deniz yatağının ve altındaki kaynakların paylaşımının, ilgili devletler arasında yapılacak bir antlaşmayla gerçekleşeceğini öngörülmüştür (Convention on the legal status, 2018). Söz konusu hüküm ile tarafların, Hazar Denizi'ndeki haklarını ortaklaşa kullanmak yerine deniz dibi ve toprak altındaki kendi bölgeleri üzerinde münhasır egemen haklara sahip olmalarını sağlamıştır (Müller & Betaneli, 2018).

Hazar Denizi Sözleşmesi'nin 8. maddesinin 2. fıkrasına göre kıyı devletlerine, sun'i adalar veya sektörlerinde yer alan deniz yatağında yapılar inşa etme hakkını münhasıran vermiştir (Convention on the legal status, 2018). Böylece kıyıdaş devletler, Hazar Denizi'nin deniz yatağına denizaltı kablo ve boru hatları döşeme hakkına sahip olmuşlardır. Bunun yanı sıra denizaltı kablo ve boru hatlarının güzergâhlarının belirlenmesi, sektörden kablo veya boru hattı geçirilecek olan tarafla yapılacak bir antlaşma ile gerçekleştirileceği düzenlenmiştir (Convention on the legal status, 2018). Bu bağlamda sözleşme, bölgelerinden boru hattı geçecek olan devletlerin onayını gerektiren bir boru hattı döşenmesi usulünü öngörmüştür. Böylece bu sözleşme; kıyı devletlerinin, Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirsizliği nedeniyle durdurulan boru hattı projelerinin

tamamlanmasını kolaylaştırabilir ve yeni projelerin yapılmasını da teşvik edici bir rol oynayabilir (Müller & Betaneli, 2018).

Doğal kaynaklar bakımından zengin olan Hazar Denizi'nin deniz tabanının ve toprak altındaki kaynaklarının kıyıdaş beş devlet arasında paylaşılması, taraflar arasında başka bir düzenleme ile gerçekleştirilecektir. Deniz yatağı sınırlarının henüz müzakere edilmemiş olmasından dolayı sınırların belirlenmesi, sözleşme öncesi dönemde olduğu gibi ikili veya çok taraflı antlaşmalar yoluyla yapılacaktır (Raimbekova, 2018).

Hazar Denizi Sözleşmesi, taraf devletlerin sektörlere sahip olacağını belirtmiştir. Fakat sözleşme, sektörlerin saptanmasına ilişkin herhangi bir yöntem öngörmemiştir. Böylece kıyıdaş devletler, deniz tabanının ve toprak altının ulusal sektörlerle sınırlandırılması konusunu ertelemişlerdir. Sektörlerin sınırlandırılması, genel olarak kabul görmüş uluslararası hukuktaki ilke ve normlar dikkate alınarak kıyıları yan yana ve karşılıklı olan devletler arasında yapılacak ikili veya çok taraflı antlaşmalara bırakılmıştır (Convention on the legal status, 2018). Hazar Denizi Sözleşmesi'nin hükümleri, deniz yatağının sınırlandırılmasına ilişkin önceden yapılmış ikili ve çok taraflı antlaşmalardan söz etmese de bu antlaşmaları imzalamaları konusunda yetkilendiren önceki antlaşmaları kaldırmıştır (Müller & Betaneli, 2018).

5.4. Balıkçılık Faaliyeti

Hazar Denizi'nde, petrol ve doğalgaz kaynaklarına ek olarak önemli biyolojik kaynaklar da bulunmaktadır (Özden, Varlık & Erkan, 2018, s. 27). Bu bakımdan Hazar Denizi Sözleşmesi, sudaki biyolojik kaynakların kullanımını üç kategoride düzenlemiştir. Bunlar; kıyı devletlerinin egemenliği altındaki karasuları, münhasır balıkçılık bölgeleri ve kıyıdaş devletlerin ortak kullanacağı deniz alanıdır (Convention on the legal status, 2018). Bu sözleşmeyle ortak deniz alanında biyolojik kaynakların kullanılması için ortaklaşa yönetilen bir rejim oluşturulmuştur. Bu rejim sayesinde kıyıdaş devletler, Hazar Denizi'nde izin verilen toplam avlanma miktarını ve ulusal kotaları ortaklaşa belirleyeceklerdir (Convention on the legal status, 2018). Başka bir ifadeyle taraflar, paylaşılan biyolojik kaynakların ne kadarının toplanacağını ve ulusal kotalarını, antlaşmalar veya düzenlemeler yoluyla birlikte belirleyeceklerdir. Hazar Denizi Sözleşmesi'nde, bir devletin kotasını tam olarak dolduramaması durumunda ise avlanmaya ilişkin haklarını sözleşmeye taraf olan diğer devletlere nasıl

devredeceği düzenlenmiştir (Convention on the legal status, 2018).

Hazar Denizi Sözleşmesi, geniş kapsamlı bir balıkçılık rejimi öngörmüştür. Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrasına göre Hazar Denizi'ne kıyısı olan her devletin karasularına bitişik 10 deniz mili boyunca bir balıkçılık bölgesine sahip olacağı belirtilmiştir. Sözleşme'nin 9. maddesinin 2. fıkrasına göre ise taraf her devletin, biyolojik kaynaklar bakımından kendi balıkçılık bölgesindeki münhasır haklara sahip olması düzenlenmiştir. Taraf devletlerin aralarında yapılan önceki antlaşmalar da balıkçılık bölgelerinin sınırlandırılmasını etkilemeyecektir (Convention on the legal status, 2018).

5.5.Seyrüsefer Serbestisi

Hazar Denizi Sözleşmesi'nde, kıyı devletlerinin gemilerine seyrüsefer serbestliği tanınmıştır. Bu sözleşme, Hazar Denizi'ne kıyıdaş olan devletlerin bayraklarını taşıyan gemilerin karasularının ötesinde seyrüsefer serbestisine sahip olmalarını güvence altına almıştır. Ayrıca sözleşme, taraflardan her birinin, diğer tarafların bayrağını taşıyan ticaret gemilerine Hazar Denizi'ndeki limanlarına serbest giriş ve çıkışın kendi ulusal gemileriyle aynı muameleye tabi tutulacağını düzenlemiştir (Convention on the legal status, 2018). Burada önemli olan sözleşmenin, kıyıdaş devletlerin bayrağını taşıyan gemilere denize giriş ve çıkış serbestisi sağlamasının yanı sıra seyrüsefer hakkını korumasıdır (Zafar, Talukdar & Sing, 2018, s. 2).

Hazar Denizi Sözleşmesi'nin 11. maddesi, “zararsız geçiş” hakkını düzenleyen kapsamlı bir hükümdür. Söz konusu hükümde, kıyı devletinin zararsız geçişe ilişkin kanun ve düzenlemelerin yanı sıra kıyıdaş devletlerin korunma hakları ile görevleri ve bir savaş gemisi veya ticari amaçlarla kullanılmayan bir devlet gemisinin neden olduğu zarar sebebiyle bayrak sahibi devletin sorumluluğu düzenlenmiştir (Convention on the legal status, 2018). Hazar Denizi Sözleşmesi'nin 11. maddesinin metni oluşturulurken 1982 BMDHS'nin bazı maddelerindeki metinlerine doğrudan yer verilmiştir.

Hazar Denizi Sözleşmesi, denizdeki ulaşım potansiyelini de artırmıştır. Sözleşmenin 16. maddesinde “Hazar Denizi'ndeki tarafların, bu sözleşmeye taraf olmayan devletlerin gerçek ve tüzel kişiler ile iş birliği yapmaları ve uluslararası kuruluşların da bu sözleşmenin hükümlerine uygun olması gerekmektedir.”

hükmü yer almıştır (Convention on the legal status, 2018). Böylece sözleşme, bölgesel ve bölgeler arası ticaret için ulaşım bağlantısı ve transit tesisler konusunda iş birliği öngörmüştür (Zafar vd., 2018, s. 6).

5.6.Açık Denizlere Geçiş

Hazar Denizi Sözleşmesi, Hazar Denizi'nden çıkışı ve bu denize girişi de düzenlemiştir. Sözleşmenin 10. maddesinin 4. fıkrasına göre taraflar, Hazar Denizi'nden diğer denizler ile okyanuslara serbest çıkış ve Hazar Denizi'ne tekrar geri dönme hakkına sahiptir. Söz konusu ulaşım hakkı, transit devletlerin karasularından diğer tarafların bayrağını taşıyan ticaret gemilerinin serbest transit geçiş hakkının kullanılmasına ilişkindir (Convention on the legal status, 2018). Transit devlet olabilmenin koşullarını beş taraf devletten sadece RF ve İran taşımaktadır. Coğrafi yönden RF'nin Karadeniz'e, Baltık Denizi'ne ve Beyaz Deniz'e; İran'ın ise Basra Körfezi'ne kıyısı olmasından dolayı transit devlettirler (Müller & Betaneli, 2018). Azerbaycan'ın, Türkmenistan ve Kazakistan'ın ise Hazar Denizi dışında herhangi bir denize kıyısı mevcut değildir.

Hazar Denizi Sözleşmesi'ne göre transit geçiş hakkının kullanımı, transit devletler ile diğer devletler arasında yapılacak ikili antlaşmalarla belirlenecektir. Şayet bu tür antlaşmalar yapılmamışsa transit geçiş, transit devletin ulusal mevzuatına göre gerçekleşecektir. Bu durumda transit devletler, haklarının ihlal edilmesini engellemek için gerekli tüm önlemleri alacaklardır (Convention on the legal status, 2018). Söz konusu hükmün transit geçiş hakkı konusunda sınırlamalara neden olabileceği söylenebilir. Buna karşın transit geçiş rejimi konusunda Hazar Denizi Sözleşmesi'nde 1982 BMDHS ile benzer şekilde yer verilmesi, Hazar Denizi ile diğer denizler ve okyanuslar arasındaki bağlantıyı geliştirecektir.

5.7. Ekolojik Sistemin ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunması

Hazar Denizi, uzun zamandır gerçekleşen petrol üretiminden ve diğer endüstriyel faaliyetlerden kaynaklanan kirliliğe maruz kalmıştır. Bu nedenle sözleşmenin 11. ve 15. maddelerinde, Hazar Denizi'nin ekolojik sisteminin ve biyolojik çeşitliliğinin korunmasına dair düzenlemeler de yapılmıştır. Sözleşmede, taraf devletlerin bu korumayı sağlamak için gerekli önlemleri almaları gerektiği belirtilmiş ve Hazar Denizi'nin biyolojik çeşitliliğine zarar verebilecek faaliyetler yasaklanmıştır (Convention on the legal status, 2018).

Hazar Denizi Sözleşmesi'nin 14. maddesinin 3. fıkrası, taraf devletlerin ikili antlaşmalarla deniz yatağına kablo ve boru hattı döşemelerine izin vermiştir (Convention on the legal status, 2018). Sözleşmenin 14. maddesinin 2. fıkrasında ise 2003'te imzalanan Deniz Çevresinin Korunmasına Dair Tahran Sözleşmesi (Tahran Sözleşmesi) de dâhil olmak üzere uluslararası antlaşmalarda yer alan çevresel standartlara ve gerekliliklere uyulması gerektiği belirtilmiştir. Bu durum, Hazar Denizi'nde yapılacak herhangi bir boru hattı projesine ilişkin taraf devletlerin, çevrenin korunmasına yönelik endişelerini ileri sürebileceği anlamına gelmektedir (Karle, 2018). Tahran Sözleşmesi kapsamında ayrıca ek protokoller de imzalanmıştır. Bunlardan biri, 20 Temmuz 2018 tarihinde imzalanan Sınır Aşan Bağlamda Çevresel Etki Değerlendirmesi'ne İlişkin Protokol'dür. Bu protokolde, önerilen bir faaliyetin deniz ve kara çevresi üzerindeki olası etkilerini değerlendirmeye yönelik tarafların bildirimlerini de içeren bilgi alışverişi ve danışma gibi önemli yükümlülükler eklenmiştir. Bu yükümlülüklerin uygulanması; denizaltı kablo ve boru hatlarına, hidrokarbonların çıkarılmasına ve balıkçılık faaliyetlerine ilişkin Hazar Denizi'ndeki mevcut ve gelecekteki projeleri etkileyecektir (Müller & Betaneli, 2018).

Hazar Denizi'nin çevresinin korunması, uzun zamandır kıyıdaş devletlerin gündeminde olan bir konuydu. Hazar Denizi Sözleşmesi ile kıyıdaş devletler, denizin ekolojik sistemini muhafaza etmek ve biyolojik çeşitliliğe zarar veren herhangi bir faaliyetten kaçınmak için yapılan önceki antlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerini yeniden teyit etmişlerdir (Hatamzade, t.y.).

5.8.Uyuşmazlıkların Çözümü

Hazar Denizi Sözleşmesi'nin 21. maddesinin 1. fıkrasında, taraf devletler arasında bu sözleşmenin yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin ortaya çıkacak uyuşmazlıkların müzakereler yoluyla nasıl çözüleceğine dair düzenleme yapılmıştır. Sözleşmenin yorumlanmasına veya uygulanmasına ilişkin aralarındaki uyuşmazlığı çözmek konusunda başarısız olmaları durumunda ise taraflar, takdirlerine bağlı olarak söz konusu uyuşmazlığı uluslararası hukukun öngördüğü diğer barışçıl yollarla çözeceklerdir (Convention on the legal status, 2018). Böylece taraf devletlerin, Hazar Denizi ile ilgili herhangi bir uyuşmazlık durumunda Uluslararası Adalet Divanı (UAD) da dâhil olmak üzere herhangi bir uluslararası yargı organına başvurmasına yönelik tek taraflı girişiminin yasaklandığı söylenebilir. Bu durum sözleşme taraflarının, Hazar Denizi'nde yaşanacak bir uyuşmazlığı diplomatik yollar ve diğer barışçıl müzakere araçları ile çözeceklerini doğrulamaktadır.

Sözleşmenin öngördüğü herhangi bir uyuşmazlık çözüm yöntemi mevcut değildir. Bağlayıcı tahkim veya diğer yargı yollarının şart koşulması yerine Hazar Denizi Sözleşmesi, uygun bir uyuşmazlık çözüm mekanizması üzerinde karşılıklı olarak anlaşmaya varmalarını tarafların takdirine bırakmıştır (Hatamzade, t.y.). Bununla birlikte sözleşme hükümleri, tarafların uyuşmazlığın çözüm yöntemi konusunda anlaşamamaları durumunda bir çözüm sunmamıştır. Uygulamada ise bu durum, tarafların aralarındaki uyuşmazlıkları çözmelerini zorlaştırabilir.

Sözleşme kapsamında tanınan haklar, yalnızca devletlerarası ilişkilerle ilgilidir. Bununla birlikte deniz yatağının sınırlandırılmasına, ortak kaynakların kullanılmasına ve işletilmesine veya çevre sorunlarına ilişkin problemler, devletler ile özel yatırımcılar arasında bir uyuşmazlık olarak da ortaya çıkabilir (Müller & Betaneli, 2018).

5.9. Askerî Dengenin Korunması

Güvenlik, Hazar Denizi'ne kıyısı bulunan devletlerin en önemli sorunu olmuştur. Hazar Denizi, Orta Doğu ve Afganistan gibi uluslararası çatışma bölgelerine yakın konumdadır. Özellikle RF ve İran için sözleşmenin en önemli faktörlerinden biri, yabancı orduların Hazar Denizi'ne girmelerini engellemek ve bölgenin güvenliğini artırmaktır (Staikos, 2018).

Hazar Denizi Sözleşmesi'nde yer alan önemli düzenlemelerden biri, kıyıdaş beş devletten herhangi birine ait olmayan silahlı kuvvetlerin denizde bulunması yasağıdır. Hazar Denizi'ne kıyısı olmayan devletlerin silahlı kuvvetlerinin bölgede bulunamayacağına ilişkin hüküm sözleşmede açık bir şekilde yer almıştır. Sözleşmenin 3. maddesinin 6. fıkrası, taraflara ait olmayan silahlı kuvvetlerin Hazar Denizi'nde bulunmamasını düzenlemiştir (Convention on the legal status, 2018). Böylece sözleşme, Hazar Denizi'ne kıyısı olmayan devletlerin Hazar Denizi'nde askerî faaliyette bulunmalarını yasaklamıştır (Legucka, 2018, s. 2). Ayrıca sözleşme, Hazar Denizi'ne kıyısı olmayan devletlerin denizde silahlı kuvvetler bulundurmalarını engelleme yanı sıra kıyıdaş bir devletin de saldırı suçu işlemek üzere ülkesinin başka bir devlet tarafından kullanılmasını önlemiştir (Karle, 2018).

Kıyıdaş devletler, Hazar Denizi'nde güvenlik ve istikrarın sağlanması sorumluluğunu toplu olarak üstlenmeyi taahhüt altına almışlardır. Bu durum ABD'nin veya NATO'nun da dâhil olduğu üçüncü tarafların silahlı kuvvetlerinin Hazar Denizi'ne erişimini engellemiştir (Hatamzade, t.y.). Üçüncü devletlere ait

askerî gemilerin bulunması yasağının, Azerbaycan ve Kazakistan ile iş birliği içerisinde olan NATO ve üyesi devletlerin Hazar Denizi'nde askerî gemi veya birlik görevlendirememesi gibi etkileri olmuştur (Müller & Betaneli, 2018).

6.SONUÇ

Hazar Denizi, hem büyüklüğünden hem de tuzlu bir suya sahip olmasından dolayı tarih boyunca sürekli “deniz” olarak adlandırılmıştır. Fakat Hazar Denizi'nin nehirler ya da boğazlar yoluyla denizlere veya okyanuslara doğal bir bağlantısının olmaması, onun “göl” olarak değerlendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesinde ise asıl önemli nokta, onun göl ya da deniz olması konusu değildir. Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne dair sorunun temel nedeni, özelde Hazar bölgesinin ve genelde de Kafkasya ve Orta Asya bölgesinin çok önemli bir jeopolitik alan olmasıdır. Bağımsızlığını kazanmasının ardından RF, Kafkasya ve Orta Asya bölgesi üzerindeki nüfuzunu kaybedebileceği endişesi taşımaktaydı. Bu durum RF politikalarını, bölgedeki ABD önderliğindeki Batılı devletlerin nüfuzunu sınırlamaya ve kendi kontrolünü arttırmaya yöneltmişti. Bu bağlamda RF, Kafkasya ve Orta Asya bölgesinin ABD önderliğindeki Batılı devletlerin siyasi ve ekonomik kontrolü altına girmesini engellemek için Hazar Denizi'nde “ortak egemenlik” tezini ileri sürmüştü. 1998'den itibaren Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde nüfuzunu arttırmaya başlayan RF, Hazar Denizi'nin sektörlere bölünmesi konusunda yumuşadı. 2018'de, bölgedeki etkinliği tekeline geçiren RF, Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü belirleyen Hazar Denizi Sözleşmesi'nin imzalanmasına öncülük etmiştir. Zaten RF'nin, Kafkasya ve Orta Asya bölgesindeki etkisinin kaybolmasına yol açacak bir çözümü kabul etmesinin mümkün olmadığı bilinen bir gerçektir.

2018'e kadar ki tarihî uygulamalara bakıldığında, kıyıdaş devletler tarafından Hazar Denizi'ne bir “göl” muamelesi yapıldığı ve sektörel paylaşım konusunun esas olduğu bir uygulamanın oluştuğuna dair bir izlenim doğmuştur. Buna ek olarak Hazar Denizi'nin kendine özgü bir şekilde ifade edilen “sui generis” göl olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat bu durumun, Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölünmesi ile ilgili bir engel teşkil etmesi söz konusu değildir. Hazar'a kıyısı olan devletler, Hazar Denizi'nin “sui generis” özelliği sebebiyle özellikle çevre sorunlarının çözümüne dair sıkı bir iş birliğine girişmek zorunda kalmışlardır. Buna ek olarak 1978'den itibaren Hazar Denizi su seviyesinin yılda yaklaşık on

santim yükselmesi de ayrı bir sorun teşkil etmiştir. Bu durum, başka çevre sorunlarına yol açtığı gibi Hazar Denizi'nin doğuya doğru genişlemesine de neden olmuş ve böylece ulusal sınırların saptanmasını güçleştirmiştir. Bu nedenle kıyıdaş devletler, ulusal sınırları da içeren Hazar Denizi'nin hukuku statüsünün belirlenmesi için Çalışma Grubu oluşturmuş ve bu grubunun çalışmaları sonucunda 12 Ağustos 2018 tarihinde Hazar Denizi'nin Hukuki Rejimine İlişkin Sözleşme kabul edilmiştir.

Hazar Denizi Sözleşmesi; ulusal egemenlik, toprak bütünlüğü, üyeler arasında eşitlik ve kuvvet kullanmama ilkelerine dayanan güvenlik, ekonomik iş birliği, çevre koruma ve deniz taşımacılığı konularına ilişkin çerçeveyi belirleyen bir düzenlemedir. Sözleşme, Hazar Denizi'nde yalnızca kıyıdaş devletlerin egemen olduğu ve yargı yetkilerini sadece bu devletlerin kullanabileceğine dair konuları düzenlemiştir.

“Bölgesel Anayasa” olarak nitelendirilen Hazar Denizi Sözleşmesi, aynı zamanda bir çerçeve sözleşme olup uzun vadede ikili veya çok taraflı daha ayrıntılı ek düzenlemelerle daha da desteklenebilecektir. Kıyıdaş devletler, Hazar Denizi'nin güney kesiminin sınırlandırılmasını ve tartışmalı enerji alanlarının mülkiyetine ilişkin ihtilafli durumlarını çözememiş olmalarına rağmen denizin hukuki statüsüne açıklık getirmişlerdir. Bu bağlamda Hazar Denizi Sözleşmesi'nin, uzlaşma sağlanması bakımından tüm kıyıdaş devletlerin yararına bir düzenleme olduğu söylenebilir. Sözleşmenin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri de RF'nin, Hazar Denizi ile Kafkasya ve Orta Asya bölgesi üzerindeki kontrolünü elinde tutması olmuştur.

Hazar Denizi Sözleşmesi her ne kadar zorlu bir süreçten geçilerek imzalanmış olsa da beş kıyıdaş devlet arasında süregelen çeşitli sorunlar mevcudiyetini korumaktadır. Sözleşme, Hazar Denizi ile ilgili 1991-2018 döneminde biriken tüm sorunları çözebilme potansiyeline sahip bir düzenleme değildir. Hazar Denizi Sözleşmesi'nin kapsamı geniş ve belirsizdir. Sözleşme'de, taraf devletlerin sektörlere sahip olacakları öngörülmüş olsa da bu konunun belirlenmesine yönelik bir usul belirtilmemiştir. Bu nedenle taraflar, BM ilkeleri uyarınca Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölüneceği bir antlaşmanın hazırlık çalışmalarına başlamışlardır. Günümüzde kıyıdaş devletler arasında Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölünmesi konusunun görüşüldüğü zirveler yapılmaktadır.

7. KAYNAKÇA

- Abdullayev, C. (1999). Uluslararası hukuk çerçevesinde Hazar'ın statüsü ve doğal kaynaklarının işletilmesi sorunu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 48 (1-4), 255-290.
- Aliyev, H. (1997). Azerbaycan nefti dünya siyasetinde cıı. Bakü: Azerbaycan Neşriyatı.
- Aliyeva, S. (2018). Caspian Sea status. The long-awaited convention. Think Bridge, 1 (4), 18-22. 25 Mayıs 2019 tarihinde http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/10/ETB_4_2018_en-2.pdf adresinden erişildi.
- Amanzholova, Z. (2018). Caspian Sea legal status: From disassociation to collaboration. The Astana Times. 2 Mayıs 2019 tarihinde <https://astanatimes.com/2018/08/caspian-sea-legal-status-from-disassociation-to-collaboration/> adresinden erişildi.
- Barylski, R. (1995). Russia, the west and the Caspian energy hub. Middle East Journal, 2 (2), 217-232.
- BBC News. (2018). Caspian Sea: Five countries sign deal to end dispute. 25 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-45162282> adresinden erişildi.
- Bilici, A. (1998). Petrolü, doğalgazı, havyanı var; statüsü yok, Aksiyon, 30 Mayıs-5 Haziran, 42-44.
- Bovt, G. (1995). Russia, Iran agree that rules on Caspian Sea and affair of littoral states, none of which should take unilateral steps. Current Digest of the Soviet Press, 47 (44), 14-15.
- Bölükbaşı, S. (1999). Türkiye ve Hazar Denizi petroleri. M. B. Altunışık (Ed.) Türkiye ve Ortadoğu içinde (ss.219-248). İstanbul: Boyut Yayınları.
- Clawson, P. (1997-98). Iran and Caspian basin oil and gas. Perceptions, 2 (4), 353-367.
- Cohen, A. (1996). Yeni büyük oyun: Avrasya'da boru hatları siyaseti. Avrasya Etüdüleri, 3 (1), 2-15.
- Convention on the legal status of the Caspian Sea. (2018). 6 Mayıs 2019 tarihinde <http://en.kremlin.ru/supplement/5328> adresinden erişildi.
- Croissant, C., & Croissant, M. (1996-97). Hazar Denizi statüsü sorunu: İçeriği ve yansımaları. Avrasya Etüdüleri, 3 (4), 23-40.
- Çolakoğlu, S. (1998). Uluslararası hukukta Hazar'ın statüsü sorunu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 53 (1-4), 107-122.
- Dabiri, M. R. (1994). A new approach to the legal regime of the Caspian Sea as a basis for peace and development. The Iranian Journal of International Relations, 6 (1-2), 26-39.
- Dion, R. (1998). Cutting up the Caspian. The World Today, 54 (3), 80-82.

- Efegil, E., & Özsvaşı, S. (2013). Hazar havzası enerji kaynaklarının jeo-stratejik önemine genel bakış: Türkiye, Avrupa Birliği ve uluslararası petrol şirketleri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 43-61.
- Gökay, B. (1998). Caspian uncertainties: Regional rivatries and pipelines. *Perceptions*, 2 (5), 52-53.
- Gündüz, A. (2003). *Milletlerarası hukuk, temel belgeler-örnek kararlar*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Hatamzade, E. (t.y.). The legal status of the Caspian Sea. Caspian Policy Center. 31 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.caspianpolicy.org/caspian-affairs-magazine-2/the-legal-status-of-the-caspian-sea/> adresinden erişildi.
- Janusz, B. (2005). *The Caspian Sea, legal status and regime problems*, Londra: Chatham House.
- Joyner, C., & Walters, K. Z. (2006). The Caspian conundrum: Reflections on the interplay between law, the environment and geopolitics. *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 21 (2), 173-216.
- Kanada Çevre Bakanlığı. (2001). CITES tanımlama klavuzu-mersin balıkları. 1-71. 8 Ağustos 2019 tarihinde <https://cites.unia.es/cites/file.php/1/files/sturgeons-paddlefish-TR.pdf>, adresinden erişildi.
- Karle, P. (2018). Caspian agreement: Many issues still to be settled. Observer Research Foundation. 4 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.orfonline.org/expert-speak/caspian-agreement-many-issues-still-to-be-settled-44871/> adresinden erişildi.
- Kepbanov, Y. (1997-98). The new legal status of the Caspian Sea is the basis of regional co-operation and stability. *Perceptions*, 2 (4), 11-18.
- Kocaman, M. E. (2018). Hazar havzasının hukuki statüsü. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9 (1), 99-114.
- Kramer, H., & Muller, F. (1997). Relations with Turkey and the Caspian basin countries. R. Blacwill & M. Sturmer (Ed.) *Allied divided içinde* (ss.191-202). Londra: The MIT Press.
- Kuran, S. (2016). *Uluslararası deniz hukuku* (5.b). İstanbul: Beta Yayınları.
- Lee, Y. (2005). Toward a new international regime for the Caspian Sea. *Problems of Post-Communism*, 52 (3), 37-48.
- Legucka, A. (2018). Establishing the legal status of the Caspian Sea. *The Polish Institute Of International Affairs*, 116 (1187), 1-3.
- Müller, D., & Betaneli, K. (2018). The new convention on the legal status of the Caspian Sea: New opportunities and new challenges. *Freshfields Bruckhaus Deringer*. 29 Mayıs 2019 tarihinde

- http://knowledge.freshfields.com/en/Global/r/3848/the_new_convention_on_the_legal_status_of_the_caspian_sea adresinden erişildi.
- Nugman, G. (1998). Hazar Denizi'nin hukuki statüsü. *Avrasya Etüdüleri*, 1 (13), 81-89.
- Oğan, S. (2005). Yeni global oyun ve Hazar'ın statüsü. *Türksam*. 19 Şubat 2019 tarihinde <http://www.turksam.org/tr/a153.html> adresinden erişildi.
- O'lear, S. (2004). Resources and conflict in the Caspian Sea. *The Geopolitics of Resource Wars*, 9 (1), 161-186.
- Özdal, B. (2012). Orta Asya ve Kafkaslarda bölgesel ihtilaflar. H. Kılıç & E. Toprak (Ed.) *Orta Asya ve Kafkaslarda siyaset içinde* (ss.196-219). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özden, Ö., Varlık, C., & Erkan, N. (2018). Havyar. *Aydın Gastronomy*, 2 (2), 21-34. 8 Ağustos 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/531242> adresinden erişildi.
- Pazarcı, H. (2014). *Uluslararası hukuk dersleri, II. Kitap*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Porter, R. C. (2018). The Caspian Sea treaty. *Fortuna's Corner*. 1 Haziran 2019 tarihinde <https://fortunascorner.com/2018/11/09/the-caspian-sea-treaty> adresinden erişildi.
- Raimbekova, A. (2018). Littoral states agree on Caspian Sea status", *Anadolu Agency*. 10 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/politics/littoral-states-agree-on-caspian-sea-status/1229011> adresinden erişildi.
- Roberts, J. (1996). *Caspian pipelines*. Londra: Royal Institute of International Affairs.
- Romano, C. P. R. (2010). Hazar: Hukuki bir bulanıklık, uyuşmazlıkların kaynağı. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (3-4), 271-289.
- Staikos, A. (2018). Five nations sign landmark deal on status of Caspian Sea. *Euronews*. 10 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.euronews.com/2018/08/16/five-nations-sign-landmark-deal-on-status-of-caspian-sea> adresinden erişildi.
- Terzioğlu, S. S. (2008). Hazar'ın statüsü hakkında kıyıdaş devletlerin hukuksal görüşleri. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 3 (5), 26-47.
- United Nations convention on the law of the sea. (1982). 6 Haziran 2019 tarihinde https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf adresinden erişildi.
- United Nations Group of Experts on Geographical Names [UNGEGN]. (2006). *Manual for the national standardization of geographical names*. New York: United Nations.

- Ünal, Ö. F. (1998). Azerbaycan ve Türkmenistan arasında “Kepez” problemi. *Journal of Qafqaz University*, 1 (2), 43-53.
- Ünal, Ö. F. (1999). Azerbaycan Rusya ilişkilerinde Hazar sorunu. *Journal of Qafqaz University*, 2 (2), 18-34.
- Yavuz, K. (2000). Orta Asya'nın Batı'ya açılan kapısı: Kafkasya. *Ulusal Strateji*, 1 (2), 74-81.
- Yusifzade, K. (1994). The status of the Caspian Sea. *SOCAR*, 1-4.
- Zafar, A., Talukdar, I. S., & Rakesh, P. (2018). Convention on Caspian Sea rekindles hope for regional cooperation. *Indian Council of World Affairs*, 1-9. 4 Temmuz 2019 tarihinde <https://icwa.in/pdfs/IB/2014/CaspianSeaRekindlesVP26102018.pdf> adresinden erişildi.